

Witold Gieszczyński

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5989-3569>

Refleksje na marginesie książki *Kryzys grudniowy 1970 r. w świetle dokumentów i materiałów Komisji Władysława Kruczka i relacji ludzi obozu władzy*, oprac., wybór i przygotowanie do druku Marek Jabłonowski, Włodzimierz Janowski, Grzegorz Sołtysiak, wyd. Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych UW, Instytut Nauk Politycznych Wydziału Nauk Społecznych UWM, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Fundacja Archiwum Dokumentacji Historycznej PRL, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2020, ss. 659

Streszczenie: W niniejszym artykule zawarto refleksje autora dotyczące przebiegu i następstw protestów robotniczych w grudniu 1970 r. Podstawę do tych rozważań stanowiła książka pt. *Kryzys grudniowy 1970 r. w świetle dokumentów i materiałów Komisji Władysława Kruczka i relacji ludzi obozu władzy*, która ukazała się drukiem w 50. rocznicę tych wydarzeń. Należy przypomnieć, że wskutek użycia broni palnej przez wojsko i milicję wobec protestujących śmierć poniosło 45 osób, a 1165 osób zostało rannych. Niejako równolegle do robotniczych protestów toczyła się walka o przejęcie władzy politycznej w komunistycznej Polsce. W celu ustalenia przyczyn i przebiegu kryzysu powołano specjalną komisję działającą od marca do listopada 1971 r. Efektem prac tzw. komisji Kruczka było sprawozdanie końcowe, w którym odpowiedzialnością polityczną za kryzys, a także użycie broni obciążało przede wszystkim byłych przywódców komunistycznych Władysława Gomułkę i Zenona Kliszkę.

Słowa kluczowe: komunizm w Polsce, demonstracje i strajki robotnicze, grudzień 1970

W 2020 r. minęła pięćdziesiąta rocznica rewolty robotniczej na Wybrzeżu w grudniu 1970 r. Należy przypomnieć, że bezpośrednim powodem masowych protestów społecznych była drastyczna podwyżka (czy jak oficjalnie nazywano „regulacja”) cen wprowadzona przez władze komunistyczne, które tłumaczyły ten krok m.in. koniecznością zmniejszenia tempa inflacji. Decyzję o podwyżkach podjęto na posiedzeniu Rady Ministrów 12 grudnia 1970 r., w trakcie którego przyjęto uchwałę „o zmianie cen detalicznych szeregu artykułów rynkowych”¹. Należy dodać, że nowe ceny miały obowiązywać już od następnego dnia. Wobec relatywnie i tak już niskich płac oraz zbliżających się świąt Bożego Narodzenia decyzja o podwyżkach – co zrozumiale – wywołała niezadowolenie większości Polaków. Toteż od poniedziałku 14 grudnia 1970 r. w całym kraju doszło do pierwszych manifestacji robotniczych, podczas których ich uczestnicy domagali się cofnięcia decyzji o podwyżkach. Najbardziej dramatyczny przebieg miały wystąpienia na Wybrzeżu, szczególnie w Gdańsku, Gdyni i w Szczecinie, gdzie wobec protestujących doszło do użycia broni, w wyniku czego śmierć poniosło 45 osób, natomiast 1165 odniosło rany.

Warto zauważyć, że szczególnie w ostatnich latach na rynku wydawniczym ukazało się szereg ciekawych publikacji dotyczących Grudnia '70². Z pewnością można także do nich zaliczyć publikację zatytułowaną *Kryzys grudniowy 1970 r. w świetle dokumentów i materiałów Komisji Władysława Kruczka i relacji ludzi obozu władzy ze znanej serii „Polska mniej znana 1944–1989”*, od lat wydawanej wspólnie przez Archiwum

¹ Podwyższono m. in. cenę mięsa i przetworów mięsnych średnio o 17,6%, mąki pszennej i żytniej o 16%, mleka o 8%, chudego sera twarogowego o 25%, ryb i przetworów rybnych o 11,7%, dżemu, marmolady i powideł o 36,8%, kawy zbożowej o 92,1%, kaszy jęczmiennej o 31%, kaszy manny o 23%, makaronu o 15,3%, niektórych materiałów budowlanych o 28,2%, koksu i brykietów o 19,2%, węgla kamiennego o 10%, tkanin bawełnianych o 14,5%, niektórych rodzajów obuwia skózanego o 23,8%, a nawet środków opatrunkowych o 15,5%. Zob. „Trybuna Ludu” nr 346 z 13 XII 1970 r., s. 1.

² Zob. m.in. E.J. Nalepa, *Wojsko Polskie w Grudniu 1970*, Warszawa 1990; T. Górski, H. Kula, *Gdańsk – Gdynia – Elbląg '70. Wydarzenia grudniowe w świetle dokumentów urzędowych*, Gdynia 1990; *Tajne dokumenty Biura Politycznego. Grudzień 1970*, oprac. P. Domański, Londyn 1991; B. Danowska, *Grudzień 1970 roku na Wybrzeżu Gdańskim. Przyczyny, przebieg, reperkusje*, Pelplin 2000; *Grudzień 1970 w dokumentach MSW*, oprac. J. Eisler, Warszawa 2000; T. Balbus, Ł. Kamiński, *Grudzień 1970 poza Wybrzeżem w dokumentach aparatu władzy*, Wrocław 2000; *Elbląg w grudniu 1970 roku*, red. J. Hochleitner, Elbląg 2006; J. Eisler, I. Greczanik-Filipp, W. Kwiatkowska, J. Marszałec, *To nie na darmo... Grudzień '70 w Gdańsku i Gdyni*, Pelplin 2006; H.M. Kula, *Grudzień 1970: „oficjalny” i rzeczywisty*, Gdańsk 2006; *Zbuntowane miasto. Szczeciński Grudzień '70 – Styczeń '71*, oprac. M. Michałek, P. Miedziński, Szczecin 2007; A. Strokowski, *Lista ofiar. Grudzień 1970 roku w Szczecinie*, Szczecin 2009; P. Brzeziński, R. Chrzanowski, A. Nadarzyńska-Piszczewiat, *Zbrodnia bez kary. Grudzień '70 w Gdyni. Przebieg wydarzeń, represje, walka o prawdę*, Gdynia 2010; *Szczeciński Grudzień 1970 w dokumentach Służby Bezpieczeństwa*, red. T. Błaszak, M. Dźwigał, T. Kenar, Szczecin 2010; M. Soska, *Pamięć o ofiarach grudnia 1970*, Wrocław 2010; J. Eisler, *Grudzień 1970. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2012; M. Paziewski, *Grudzień 1970 w Szczecinie*, Szczecin 2013; P. Brzeziński, R. Chrzanowski, T. Słomczyński, *Pogrzebani nocą. Ofiary Grudnia '70 na Wybrzeżu Gdańskim. Wspomnienia, dokumenty*, Gdańsk 2015; *Echa Grudnia 1970 w województwie olsztyńskim w dokumentach organów bezpieczeństwa*, wybór, wstęp i oprac. W. Gieszczyński, Olsztyn 2020; P. Abryseński, D. Gucewicz, *Grudniowa kołęda. Kościół katolicki w Trójmieście wobec Grudnia '70*, Gdańsk–Warszawa 2020; *Kościół katolicki w Trójmieście wobec Grudnia '70. Dokumenty*, red. P. Abryseński, D. Gucewicz, L. Molendowski, Gdańsk–Warszawa 2021; S. Cenckiewicz, *Gdański Grudzień '70. Rekonstrukcja – dokumentacja – walka z pamięcią*, Warszawa 2021.

Akt Nowych i Uniwersytet Warszawski. Należy przypomnieć, że od 2004 r. ukazało się już kilkanaście tomów tej serii, w których zazwyczaj publikowano dotychczas nieznanne materiały archiwalne, które okazały się bardzo przydatne zwłaszcza dla badaczy dziejów najnowszych³.

Wspomniany tom otwiera obszerny tekst zatytułowany *PZPR – próba wyjaśnienia odpowiedzialności za użycie siły na Wybrzeżu w grudniu 1970 roku*, analizujący politykę władz komunistycznych w okresie robotniczej rewolty (s. 5–28). W następnej kolejności opublikowano 61 dokumentów i materiałów nawiązujących do prac komisji, a wytworzonych między marcem a listopadem 1971 r., które podzielono na trzy części. W części I zamieszczono pierwszych 28 dokumentów, którymi są protokoły z rozmów oraz posiedzeń Komisji Biura Politycznego KC PZPR, poczynawszy od jej pierwszego posiedzenia w dniu 22 marca, a skończywszy na 8 listopada 1971 r. (s. 29–233). Na część II (dok. nr 29–51) składają się odpowiedzi na pytania komisji, dotyczące wyjaśnienia odpowiedzialności za użycie siły i broni na Wybrzeżu w grudniu 1970 r., a także oświadczenia, wyjaśnienia i notatki przekazane do jej dyspozycji (s. 235–364). Z kolei w części III (dok. nr 52–56) opublikowano zarówno wstępne projekty, jak też tekst końcowego sprawozdania Komisji Biura Politycznego KC PZPR (s. 365–512). Ponadto w aneksie redaktorzy tomu zdecydowali się na zamieszczenie pięciu dokumentów (dok. nr 57–61), które stanowią uzupełnienie wcześniej publikowanych materiałów (s. 513–615). Pierwszy z nich to fragmenty dziennika członka Biura Politycznego, sekretarza KC PZPR Zenona Kliszki, obejmujący okres od 14 do 20 grudnia 1970 r., natomiast drugi stanowią fragmenty dziennika ówczesnego ambasadora PRL w Moskwie Jana Ptasieńskiego o reakcjach Kremla na rozwój

³ Zob. *Narady i telekonferencje kierownictwa PZPR w latach 1980–1981*, oprac. M. Jabłonowski, W. Janowski, W. Władyka, Warszawa 2004; *Protokoły z odpraw, zjazdów i narad kierownictwa Departamentu Więziennictwa Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego z naczelnikami więzień i obozów pracy (1944–1954)*, oprac. M. Jabłonowski, W. Janowski, Warszawa 2006; *Protokoły VI i VII Plenum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej z 1956 r.*, oprac. W. Władyka, W. Janowski, Warszawa 2007; *Polski rok 1989. Sukcesy, zaniechania, porażki*, cz. 1–2, red. M. Jabłonowski, S. Stępka, S. Sulowski, Warszawa 2009; *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej: marzec – listopad '56*, oprac. M. Jabłonowski, S. Sulowski, S. Stępka, Warszawa 2009; *Proces Romana Romkowskiego, Józefa Różańskiego i Anatola Fejgina w 1957 roku*, cz. I–II, oprac. M. Jabłonowski, W. Janowski, Warszawa 2011; *Komisja Tadeusza Grabskiego (1981)*, oprac. M. Jabłonowski, W. Janowski, Warszawa 2013; *Zwrot polityczny '48. Między polską drogą a projektem uniwersalnym*, cz. 1, red. M. Jabłonowski, W. Jakubowski, T. Krawczak, Warszawa 2013; *XI Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (1990)*, oprac. M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2014; *Zwrot polityczny '48. Między polską drogą a projektem uniwersalnym*, cz. 2, red. M. Jabłonowski, W. Janowski, Warszawa 2015; *Z materiałów zespołu ds. oceny działalności PZPR '89*, oprac. M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2015; *Kongres założycielski Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej (1990)*, oprac. M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2015; *Układ polsko-niemiecki z 7 grudnia 1970 roku. Dokumenty i materiały*, oprac. M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2016; *Stan wojenny w Polsce z perspektywy Urzędu Rady Ministrów*, oprac. M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2017; *X Plenum KC PZPR (grudzień 1988 – styczeń 1989). Dokumenty i materiały*, oprac. M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2018.

sytuacji w Polsce w grudniu 1970 r.⁴ Wiele interesujących informacji zawiera także reportaż czy też sprawozdanie zatytułowane *Siedem najdłuższych dni* autorstwa Wojciecha Jankowskiego, podówczas dziennikarza Ośrodka Radia i Telewizji w Gdańsku. Za to dwa ostatnie dokumenty zamieszczone w aneksie zostały wytworzone znacznie później. Pierwszy z nich, pochodzący z kwietnia 1994 r., stanowi fragment rozmowy jednego z redaktorów tomu Grzegorza Sołtysiaka z byłym członkiem Biura Politycznego KC PZPR oraz ministrem spraw zagranicznych Stefanem Jędrzychowskim w sprawie wydarzeń na Wybrzeżu w 1970 r. Z kolei ostatni publikowany dokument, datowany na 2 kwietnia 2013 r., stanowi zapis końcowego wystąpienia sądowego byłego członka Biura Politycznego KC PZPR oraz wicepremiera rządu PRL Stanisława Kociołka, jednego z oskarżonych w procesie o sprawstwo kierownicze masakry na Wybrzeżu w 1970 r. Oprócz tego tom uzupełniają: spis opublikowanych dokumentów (s. 617–622), wykaz skrótów (s. 623–626), biogramy osób występujących w dokumentach (s. 627–645), indeks osób (s. 647–654), streszczenie w języku angielskim (s. 655–658) oraz spis treści (s. 659).

Przypomnijmy, że wskutek tzw. wydarzeń grudniowych, które wstrząsnęły polską sceną polityczną, podczas VII plenum KC PZPR 20 grudnia 1970 r. ze stanowiska I sekretarza ustąpił nieobecny podczas obrad Władysław Gomułka, którego miejsce zajął dotychczasowy I sekretarz KW PZPR w Katowicach Edward Gierek. Do istotnych zmian osobowych doszło także w składzie Biura Politycznego oraz KC PZPR. Warto zauważyć, że nowe władze od początku zdecydowanie odcięły się od polityki ekipy Gomułki. Toteż już wkrótce doszło także do zmian personalnych nie tylko we władzach centralnych, ale również na szczeblu wojewódzkim i powiatowym. Jednakże nadal otwarta pozostawała kwestia politycznego rozliczenia się z niedawną przeszłością. Było to ważne także dlatego, że robotnicy Stoczni Gdańskiej podczas spotkania z I sekretarzem KC PZPR Edwardem Gierkiem w styczniu 1971 r. domagali się od władz ukarania winnych grudniowej masakry. W związku z tym Biuro Polityczne KC PZPR 23 lutego 1971 r. podjęło decyzję o powołaniu komisji „dla wyjaśnienia odpowiedzialności za użycie siły i broni w wydarzeniach grudniowych na Wybrzeżu” (s. 21). W tej sytuacji władzom nie można już było zarzucić, że nic nie robią w tej sprawie. Co zrozumiale, jak słusznie podkreślają autorzy tomu, prace komisji, trwające od marca do listopada 1971 r., budziły spore zainteresowanie, a niejednokrotnie także wiele emocji. Wszak właśnie w ramach prac tej komisji miano zdecydować o odpowiedzialności członków najwyższych władz partyjnych za grudniową masakrę robotników w 1970 r. Warto zauważyć, że nie był to pierwszy przypadek, kiedy po kolejnym kryzysie społeczno-politycznym w PRL powoływano partyjne komisje, których zadaniem miało być zbadanie przyczyn tych kryzysów. Mam tu na myśli

⁴ Wydaje się, że na s. 571 wkradł się błąd, ponieważ dok. nr 58 powinien być datowany na rok 1970, a nie 1971.

m.in. komisję Grabskiego (1981), badającą osobistą odpowiedzialność za kryzys w Polsce członków PZPR pełniących funkcje kierownicze, czy też komisję Kubiaka (1981/83), powołaną do wyjaśnienia przyczyn i przebiegu konfliktów społecznych w PRL.

W skład komisji powołanej 23 lutego 1971 r. przez Biuro Polityczne KC PZPR weszło pięć osób. Na jej czele stanął Władysław Kruczek, który był wieloletnim działaczem aparatu partyjnego, od 1968 r. członkiem Biura Politycznego KC PZPR, I sekretarzem KW PZPR w Rzeszowie (1956–1971), a od stycznia 1971 r. przewodniczącym Centralnej Rady Związków Zawodowych. Warto dodać, że kiedy w grudniu 1970 r. doszło do pierwszych protestów i manifestacji na Wybrzeżu, Władysław Kruczek domagał się od sił porządkowych podjęcia zdecydowanych działań wobec strajkujących. Jednak w momencie przesilenia politycznego ostatecznie poparł kandydaturę Edwarda Gierka na stanowisko I sekretarza KC PZPR. Ponadto w składzie komisji znaleźli się także: Edward Babiuch, od grudnia 1970 r. członek Biura Politycznego oraz sekretarz KC PZPR, Zenon Nowak, do czerwca 1971 r. przewodniczący Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej (CKKP), oraz prezes Najwyższej Izby Kontroli, Stefan Misiaszek, członek KC PZPR, a od czerwca 1971 r. przewodniczący CKKP, a także gen. Lucjan Czubiński, naczelny prokurator wojskowy i zastępca prokuratora generalnego PRL (1968–1972). Należy zgodzić się z uwagą zamieszczoną we wstępie tomu, że skład komisji zapewne nie był przypadkowy (s. 22). Warto zauważyć, że co prawda w różnym stopniu, ale każdy z jej członków przez lata wspierał zarówno politykę Władysława Gomułki, jak i jego najbliższych współpracowników. Stąd wydaje się, że władze partyjne, podejmując decyzję o powołaniu tzw. komisji Kruczka, oczekiwały, że efekty jej prac będą dla nowej ekipy korzystne. Dodajmy, że przed komisją wyjaśnienia składali zarówno przedstawiciele władz partyjnych, reprezentanci resortów siłowych (MSW, MON), jak też przedstawiciele służb z terenu Wybrzeża. Z kolei istotą działalności prac tzw. komisji Kruczka było przede wszystkim zbadanie przyczyn „wydarzeń grudniowych” na Wybrzeżu, a także „wszystkich kwestii związanych z podjęciem decyzji o użyciu wojska i użyciu przez organa MO i żołnierzy broni” oraz określenie „stopnia odpowiedzialności poszczególnych osób” (s. 33–34).

W listopadzie 1971 r., a więc po kilku miesiącach od jej powołania, Komisja Biura Politycznego KC PZPR przygotowała sprawozdanie końcowe przeprowadzonych prac. Odnosząc się do kluczowej kwestii, jaką było ustalenie odpowiedzialności za podjęcie decyzji o użyciu broni w celu pacyfikacji robotniczego protestu na Wybrzeżu, komisja w sposób jednoznaczny wskazała na Władysława Gomułkę. Podkreślano przy tym, że ówczesny I sekretarz KC PZPR, który podczas porannej narady 15 grudnia 1970 r., będąc przekonany, że „wystąpienia w Gdańsku mają charakter kontrrewolucyjny i że skierowane są one przeciwko władzy ludowej, przeciwko socjalizmowi” (s. 492), uznał, iż powinny one być „zlikwidowane przy użyciu środków przemocy” (s. 486). Jednak sam Gomułka stanowczo zaprzeczał, aby decyzja ta była podjęta jednoosobowo, twierdząc,

że „została podjęta kolektywnie”⁵. Warto zauważyć, że argumentacja Gomułki w tej sprawie nie była pozbawiona pewnych podstaw, ponieważ we wspomnianej naradzie, oprócz I sekretarza KC PZPR, uczestniczyło także szereg innych osób reprezentujących zarówno najwyższe władze partyjne, jak i państwowe. Byli to m.in.: premier Józef Cyrankiewicz, przewodniczący Rady Państwa marszałek Polski Marian Spychalski, sekretarze KC PZPR – Bolesław Jaszczuk, Ryszard Strzelecki i Mieczysław Moczar, a także zaproszeni na tę naradę – kierownik Wydziału Administracyjnego KC Stanisław Kania, minister obrony narodowej gen. Wojciech Jaruzelski, minister spraw wewnętrznych gen. Kazimierz Świtała oraz komendant główny MO gen. Tadeusz Pietrzak. Według ustaleń komisji Kruczka decyzję o użyciu broni Władysław Gomułka miał podjąć głównie wskutek alarmistycznych wiadomości docierających do KC od wiceministra obrony narodowej gen. Grzegorza Korczyńskiego, który od 14 grudnia przebywał w Gdańsku. Jak czytamy, „w czasie rozmowy z ówczesnym premierem rządu tow. Cyrankiewiczem, we wczesnych godzinach rannych dnia 15 grudnia 1970 r. tow. Korczyński przedstawiając sytuację w Gdańsku, wskazywał na to, że jej opanowanie bez użycia ostrej amunicji nie wydaje się możliwe” (s. 485). Nawet jeżeli przyjąć taką interpretację, a także dość trudny, nieznoszący sprzeciwu charakter ówczesnego I sekretarza KC PZPR, to jednak bezsporny pozostaje fakt, że żaden z uczestników porannej narady z 15 grudnia 1970 r. nie sprzeciwił się decyzji podjętej przez Gomułkę. Zarazem komisja podkreślała, że „decyzje podjęte i przekazane do wykonania” przez Władysława Gomułkę 15 grudnia 1970 r. „miały zasadniczy wpływ na dalszy rozwój wydarzeń w Gdańsku, a później w innych rejonach kraju oraz były brzemienne w poważne i tragiczne skutki” (s. 485). Poza tym w sprawozdaniu końcowym wykazano też „poważnej miary subiektywizm, istotne błędy oraz nieprawidłowości” Władysława Gomułki, które m.in. miały znaleźć wyraz „w jednostronnym ukierunkowaniu w zaistniałej sytuacji wszelkich przedsięwzięć na działania przy zdecydowanym użyciu siły i przemocy, czego wyrazem było podjęcie jednoosobowo politycznie i prawnie nieuzasadnionych decyzji w sprawie użycia przez siły zaangażowane w konflikcie broni palnej i w sprawie użycia wojska w szerokiej skali” (s. 498–499). Trzeba przyznać, że to wyjątkowo zagmatwana i pokrętna próba oceny postępowania byłego I sekretarza, wobec którego komisja Kruczka proponowała „przyjęcie decyzji o wyłączeniu” go z „działalności politycznej” oraz „zakazania mu piastowania jakichkolwiek funkcji partyjnych” (s. 499).

W sprawozdaniu komisji Kruczka podkreślano również „wyjątkowo bierny” udział w porannej naradzie 15 grudnia 1970 r. przewodniczącego Rady Państwa Mariana Spychalskiego, który – jak oceniano – „z tytułu piastowania stanowiska zobowiązującego

⁵ Zob. List Władysława Gomułki z 6 II 1971 r. do I sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka, [w:] *Gomułka i inni. Dokumenty z archiwum KC 1948–1982*, wstęp, wprowadzenia i przypisy J. Andrzejewski [Andrzej Paczkowski], Warszawa 1986, dok. 37, s. 188–190.

go do czuwania nad przestrzeganiem praworządności w państwie, winien w zaistniałej sytuacji odpowiednio zareagować”. Tymczasem – czytamy dalej – „tow. Spychalski nie tylko nie w tym kierunku nie uczynił, lecz swym milczeniem faktycznie wyraził aprobatę dla podjętych przez tow. Gomułkę decyzji” (s. 485). To interesujące, zwłaszcza ze względu na fakt, że uwagi te w praktyce nie odnosiły się do wszystkich uczestników wspomnianej narady, zwłaszcza tych, którzy poparli nowe kierownictwo partyjne. Za to niejednoznacznie oceniono postępowanie premiera Józefa Cyrankiewicza, który wkrótce po zakończeniu porannej narady w dniu 15 grudnia 1970 r. telefonicznie powiadomił gen. Korczyńskiego o decyzji zezwalającej na użycie ostrej amunicji wobec protestujących. W sprawozdaniu komisji Kruczka czytamy, iż „w świetle poczynionych przez Komisję ustaleń są podstawy do stwierdzenia, że tow. Józef Cyrankiewicz jako członek Biura Politycznego KC PZPR i premier rządu po wystąpieniu kryzysu grudniowego akceptował formułowane wówczas oceny jego tła i charakteru oraz czynnie uczestniczył w podejmowaniu i realizacji wyłącznie administracyjnych przedsięwzięć zmierzających do jego rozwiązania”. Z kolei kilka zdań dalej czytamy, że przy ocenie działalności tow. Cyrankiewicza należałoby uwzględnić, iż „odegrał pozytywną rolę w przygotowaniu i przeprowadzeniu decyzji sobotniego Biura Politycznego w dniu 19 grudnia 1970 r., a także VII Plenum KC” (s. 499–500). Z kolei zdecydowanie negatywną opinię sformułowano wobec najbliższego współpracownika Gomułki, byłego sekretarza KC PZPR Zenona Kliszki, który – jak już wspomniano – stał na czele „sztabu antykryzysowego” działającego na Wybrzeżu. W sprawozdaniu końcowym stwierdzono, że Kliszko „w okresie trwania kryzysu grudniowego swoją postawą, zachowaniem oraz podejmowanymi (...) decyzjami w sposób bezpośredni przyczynił się do zaostrzenia przebiegu wydarzeń grudniowych” (s. 501), natomiast jego decyzja, by wobec robotników użyć ostrej amunicji była „aktem politycznie wielce szkodliwym” (s. 489).

Zdaniem komisji Kruczka w grudniu 1970 r. jedynie w dwóch przypadkach „w sensie obiektywnym broń nie powinna być użyta” (s. 495). Pierwszy z nich miał miejsce 16 grudnia przed bramą Stoczni im. Lenina w Gdańsku, kiedy wobec robotników usiłujących wyjść ze stoczni użyto ostrej amunicji, w wyniku czego życie straciło kilka osób. Jednocześnie przypominano, że jeszcze w nocy z 15 na 16 grudnia pododdziały LWP zostały rozmieszczone przed bramami stoczni z zadaniem „niedopuszczenia” tam „grup ludności z zewnątrz oraz w celu uniemożliwienia robotnikom opuszczenia terenu stoczni” (s. 488). Warto dodać, że tego dnia w Gdańsku śmierć poniosło 7 demonstrantów.

Z kolei drugi – zdaniem komisji – przypadek nieuzasadnionego użycia broni miał miejsce 17 grudnia przed bramą Stoczni im. Komuny Paryskiej w Gdyni, kiedy odpowiadając na apel wygłoszony poprzedniego dnia w Telewizji Gdańskiej przez wicepremiera Stanisława Kociołka, aby „powrócić do normalnej pracy”, znaczna część stoczniowców kierowała się do swoich zakładów pracy. Za użycie broni wobec robotników, podobnie jak

i w pierwszym przypadku, obarczono Zenona Kliszkę, a podjęte przez niego działania oceniono jako noszące charakter „represyjny i antyrobotniczy” (s. 491). Zaiste można mówić, że był to „czarny czwartek” w Gdyni, bowiem tego dnia straciło tam życie aż 18 osób.

Należy zauważyć, że za doprowadzenie do kryzysu oraz krwawy przebieg rewolty robotniczej na Wybrzeżu w grudniu 1970 r. praktycznie nikt nie poniósł odpowiedzialności karnej, w tym także ci, którzy przez komisję Kruczka zostali uznani za winnych podjęcia decyzji o strzelaniu do protestujących stoczniowców. To zresztą było dość charakterystyczne dla ówczesnej rzeczywistości politycznej, zwłaszcza że niemało członków najwyższych władz PZPR za czasów rządów Gomułki znalazła się również w nowym kierownictwie partyjnym. Byli oni co najmniej współodpowiedzialni za decyzje poprzedniej ekipy, również te, które przyczyniły się do kryzysu społeczno-politycznego w grudniu 1970 r. Zatem oskarżenie musiałyby objąć także ich, a to w ówczesnej sytuacji nie wchodziło w grę, ponieważ gwałtownym protestom społecznym równolegle towarzyszyła zacięta rozgrywka polityczna w kierownictwie PZPR. Zatem z punktu widzenia ekipy Gierka sprawozdanie końcowe z prac komisji Kruczka, które ukazało się w listopadzie 1971 r. nie miało już aż tak istotnego znaczenia, natomiast praktycznie zamykało problem rozliczeń za masakrę grudniową 1970 r. Jak już wspomniano, zarówno Władysław Gomułka, jak i Zenon Kliszko zostali już w grudniu 1970 r. odsunięci od sprawowania najwyższych stanowisk partyjnych. Warto także dodać, że w lutym 1971 r., a więc jeszcze przed rozpoczęciem prac przez komisję Kruczka, członkostwo w Biurze Politycznym KC PZPR utracili wspomniani w sprawozdaniu końcowym Ignacy Loga-Sowiński oraz Stanisław Kociołek, a w grudniu tego roku także Józef Cyrankiewicz, chociaż ten nie poszedł zupełnie w odstawkę. Co prawda 23 grudnia 1970 r. Sejm PRL odwołał go ze stanowiska prezesa Rady Ministrów, natomiast jeszcze tego samego dnia Cyrankiewicz został przewodniczącym Rady Państwa. W ten sposób szykowano miejsca w partyjnej „wierchuszce” dla ludzi Gierka.

Reasumując, należy stwierdzić, że mimo iż wśród historyków materiały zamieszczone w publikacji *Kryzys grudniowy 1970 r. w świetle dokumentów i materiałów Komisji Władysława Kruczka i relacji ludzi obozu władzy* trudno uznać za „naukową sensację”, to jednak trzeba uznać ją za bardzo udaną i ze wszech miar potrzebną. Otrzymaliśmy bowiem całościową dokumentację działalności tzw. komisji Kruczka, uzupełnioną o dodatkowe materiały, zaopatrzoną w aparat naukowy i fachowy komentarz, co z pewnością należy uznać za niezwykle cenną i potrzebną inicjatywę w dalszych badaniach na temat Grudnia '70.

* * *

I na koniec chciałbym jeszcze podzielić się pewnym spostrzeżeniem. Już od pewnego czasu, i to nie tylko w środowisku naukowym, toczą się dyskusje na temat niebezpieczeństw związanych z upolitycznianiem historii, a szczególnie dziejów najnowszych.

Pragnę podkreślić, że bardzo sobie cenię materiały źródłowe, które od lat wydawane są w ramach cyklu „Polska mniej znana 1944–1989”, toteż z pewnym zdziwieniem zauważyłem, iż od pewnego czasu publikacje te powstają „przy wsparciu” Fundacji im. Róży Luxemburg, chociaż nie sprecyzowano, na czym owo „wsparcie” ma polegać. Jak można przeczytać na stronie internetowej Fundacji im. Róży Luxemburg, jest ona politycznie „zblizona” do lewicowej partii „Die Linke”, która w swoim programie odwołuje się do haseł marksistowskich. Należy przy tym zaznaczyć, że partia „Die Linke” powstała w 2007 r. z połączenia Alternatywy Wyborczej Praca i Sprawiedliwość Społeczna (WASG) oraz „Die Linkspartei”, przy czym ta druga czerpała swój polityczny rodowód z przekształcenia komunistycznej SED, a następnie PDS i zapewne dlatego jest popularna głównie w landach położonych na terenach byłej NRD.

Rzecz jasna, nie czas tutaj na szczegółową analizę i ocenę działalności politycznej Róży Luxemburg, tym niemniej postać tej radykalnej działaczki lewicowej, zwłaszcza w Polsce, nadal wzbudza szereg kontrowersji. Należy tylko przypomnieć, że Róża Luxemburg była jedną ze współzałożycieli Komunistycznej Partii Niemiec (KPD) oraz zdecydowanie sprzeciwiała się odzyskaniu niepodległości przez Polskę, uważając to za postulat wręcz utopijny. Na tym przykładzie chciałbym jedynie zwrócić uwagę na niebezpieczeństwo wiązania się środowisk naukowych, które z natury rzeczy winny być bezstronne i apolityczne, z różnego rodzaju ruchami czy partiami politycznymi, ale także organizacjami i stowarzyszeniami o jednoznacznym zabarwieniu politycznym, a taką właśnie jest Fundacja im. Róży Luxemburg. Może zatem zarówno wydawcy, jak i redaktorzy serii „Polska mniej znana 1944–1989” powinni się poważnie zastanowić, czy owo „wsparcie” Fundacji im. Róży Luxemburg nadal jest niezbędne przy wydawaniu kolejnych tomów tej interesującej i potrzebnej serii.

Bibliografia

- Abryszeński P., Gucewicz D., *Grudniowa kolęda. Kościół katolicki w Trójmieście wobec Grudnia '70*, Gdańsk–Warszawa 2020.
- Balbus T., Kamiński Ł., *Grudzień 1970 poza Wybrzeżem w dokumentach aparatu władzy*, Wrocław 2000.
- Brzeziński P., Chrzanowski R., Nadarzyńska-Piszczewiat A., *Zbrodnia bez kary. Grudzień '70 w Gdyni. Przebieg wydarzeń, represje, walka o prawdę*, Gdynia 2010.
- Brzeziński P., Chrzanowski R., Słomczyński T., *Pogrzebani nocą. Ofiary Grudnia '70 na Wybrzeżu Gdańskim. Wspomnienia, dokumenty*, Gdańsk 2015.
- Cenkiewicz S., *Gdański Grudzień '70. Rekonstrukcja – dokumentacja – walka z pamięcią*, Warszawa 2021.

- Danowska B., *Grudzień 1970 roku na Wybrzeżu Gdańskim. Przyczyny, przebieg, reperkusje*, Pelplin 2000.
- Echa Grudnia 1970 w województwie olsztyńskim w dokumentach organów bezpieczeństwa*, wybór, wstęp i oprac. W. Gieszczyński, Olsztyn 2020.
- Eisler J., *Grudzień 1970. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2012.
- Eisler J., Greczanik-Filipp I., Kwiatkowska W., Marszałec J., *To nie na darmo... Grudzień '70 w Gdańsku i Gdyni*, Pelplin 2006.
- Elbląg w grudniu 1970 roku*, red. J. Hochleitner, Elbląg 2006.
- Gomułka i inni. Dokumenty z archiwum KC 1948–1982*, wstęp, wprowadzenia i przypisy J. Andrzejewski [Andrzej Paczkowski], Warszawa 1986.
- Górski, T., Kula H., *Gdańsk – Gdynia – Elbląg '70. Wydarzenia grudniowe w świetle dokumentów urzędowych*, Gdynia 1990.
- Grudzień 1970 w dokumentach MSW*, oprac. J. Eisler, Warszawa 2000.
- Kościół katolicki w Trójmieście wobec Grudnia '70. Dokumenty*, red. P. Abryszeński, D. Gucewicz, L. Molendowski, Gdańsk–Warszawa 2021.
- Kryzys grudniowy 1970 r. w świetle dokumentów i materiałów Komisji Władysława Kruczka i relacji ludzi obozu władzy*, oprac., wybór i przygotowanie do druku M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2020.
- Kula H.M., *Grudzień 1970: „oficjalny” i rzeczywisty*, Gdańsk 2006.
- Nalepa E.J., *Wojsko Polskie w Grudniu 1970*, Warszawa 1990.
- Paziowski M., *Grudzień 1970 w Szczecinie*, Szczecin 2013.
- Soska M., *Pamięć o ofiarach grudnia 1970*, Wrocław 2010.
- Strokowski S., *Lista ofiar. Grudzień 1970 roku w Szczecinie*, Szczecin 2009.
- Szczeciński Grudzień 1970 w dokumentach Służby Bezpieczeństwa*, red. T. Błaszak, M. Dźwigał, T. Kenar, Szczecin 2010.
- Tajne dokumenty Biura Politycznego. Grudzień 1970*, oprac. P. Domański, Londyn 1991.
- Zbuntowane miasto. Szczeciński Grudzień '70 – Styczeń '71*, oprac. M. Michalek, P. Miedziński, Szczecin 2007.

Some Reflections on the Book Entitled *The Crisis of December 1970 in the Light of the Documents and Materials Compiled by Władysław Kruczek's Committee and the Testimonies of the Members of the State Apparatus* edited by Marek Jabłonowski, Włodzimierz Janowski and Grzegorz Sołtysiak; Warsaw 2020, published by the Faculty of Political Science and International Studies of the University of Warsaw, Institute of Political Sciences of the Faculty of Social Sciences of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Archives of Modern Records in Warsaw, Foundation of Historical Archives of the Polish People's Republic, ASPRA-JR Publishing House, 659 pages

---

Summary: The article analyzes the protests staged by Polish workers in December 1970 and their consequences. The author reflects on these events based on the book entitled *The Crisis of December 1970 in the Light of the Documents and Materials Compiled by Władysław Kruczek's Committee and the Testimonies of the Members of the State Apparatus*, published on the fiftieth anniversary of the workers' revolt. The protests were brutally put down by armed soldiers and the militia, and 45 workers were killed and 1165 were injured. These events were accompanied by a struggle for political power in communist Poland. A special committee headed by Władysław Kruczek was called into existence to investigate the events of December 1970 and the causes of the protests. The committee was active between March and November 1971. In its final report, the committee charged former communist leaders, Władysław Gomułka and Zenon Kliszko, with political responsibility for the crisis and the use of firearms against the protesters.

Keywords: communism in Poland, worker protests and strikes, December 1970